

Мальцева К. С.

ДОСЛІДЖЕННЯ НЕРІВНОСТІ В ЗДОРОВ'І: ПОГЛЯД НА ТЕОРІЮ КУЛЬТУРНОГО КОНСОНАНСУ

У статті висвітлено низку питань, що асоціюються з моделлю культурного консонансу та факторами причинності, якими вона оперує. Спочатку розглянуто розуміння властивостей культури як різновиду хронічних стресорів, імпліцитне в теорії культурного консонансу. Потім наведено огляд дотичної літератури з питань соціокультурних чинників у здоров'ї, зокрема соціальної моделі стресу, та запропоновано критичні зауваження щодо теперішнього формулювання моделі культурного консонансу, яке відбивається на її здатності пояснювати відмінності в психічному здоров'ї, що виникають у різних індивідів як результат їх різного ступеня збігу з культурним стандартом.

Ключові слова: теорія культурного консонансу, психосоціальний стрес, соціальна модель стресу, нерівність у психічному здоров'ї, конгруентність індивіда та культури, культурні моделі.

Матеріал надійшов 14.03.2015

УДК 316.48;303.425.6;311.21

Виноградов О. Г., Куделя М. Є.

БАГАТОВИМІРНИЙ АНАЛІЗ СТАВЛЕННЯ ДО КОНФЛІКТНИХ СУСПІЛЬНИХ ТЕМ

У статті за допомогою множинного аналізу відповідності і факторного аналізу досліджено ставлення респондентів до тем, які входять у поточне дискусійне поле в Україні. На основі підходу Ж.-П. Пажеса вдалося виділити ті самі осі, які дослідник запропонував для розуміння суспільної думки у Франції: «стабільність – рух» і «драматизація – компроміс». Квантифікація змінних у форматі шкали Лікерта ставить під питання її порядковий характер, що може призводити до проблем з використанням факторного аналізу для вивчення суспільної думки.

Ключові слова: множинний аналіз відповідності, конфлікти, суспільна думка, шкала Лікерта, квантифікація.

Дослідження суспільної думки в демократичних країнах відіграє надзвичайно важливу роль, оскільки прийняття рішень, що впливають на життя та добробут громадян, повинні передувати широкі обговорення, в яких кожна соціальна група має право відстоювати власні

інтереси. Сама можливість таких дискусій дає змогу запобігти вияву соціального напруження у насильницьких формах. Спираючись на результати таких досліджень, державні органи, політичні партії, групи підтримки й окремі активісти мають можливість через засоби масової

інформації надавати потрібну інформацію, формувати повні і переконливі аргументи для використання в дискусіях зацікавлених сторін, спираючись на адекватний зворотний зв'язок. Актуальність такої діяльності стає очевидною саме зараз, коли сайти соціальних мереж дають можливість вести обговорення конфліктних соціальних тем величезній кількості людей без обмежень у часі і просторі.

Методологічною основою цього дослідження виступав плідний підхід сучасного французького соціолога Жана-П'єра Пажеса, який розробив не тільки ґрунтовну конструктивістську теорію функціонування суспільної думки, протиставляючи її поширеним механістичним трактовкам, але й запропонував цікавий методичний інструментарій, що базується на досягненнях французької школи аналізу даних. Незважаючи на цілу низку суттєвих переваг, теоретична модель і методичні розробки Ж.-П. Пажеса не набули значного поширення серед вітчизняних соціологів. Найчастіше в літературі можна натрапити на, в кращому разі, короткі цитати з опублікованої у 1991 р. в журналі «Социологические исследования» статті Ж.-П. Пажеса [3; 4]. Наприклад, економістки Н. М. Далевська та Л. В. Сорокіна посилаються на аналіз ролі конфліктів за Ж.-П. Пажесом [1]. Проте частіше ця робота просто наявна в списку літератури і на неї немає навіть посилань у тексті (див., наприклад, [2]). Єдина відома нам спроба використати підхід французького дослідника належить російським соціологам В. Г. Шуметову та О. В. Ляковській, які вивчали структуру соціального самопочуття респондентів напередодні загальнонаціональних виборів у Російській Федерації [5]. Проте аналіз цієї роботи показує, що від підходу Ж.-П. Пажеса в ній майже нічого не залишилося: замість конфліктних соціальних тем, що висвітлюються ЗМІ, було використано питання про ставлення респондентів до владних інститутів і різних аспектів життя, як основу для інтерпретації результатів використано механістичну пояснювальну схему, а замість множинного аналізу відповідності (*multiple correspondence analysis*) вживався факторний аналіз чи аналіз головних компонент. Така ситуація, на наш погляд, склалася через те, що певні методичні деталі не були повністю висвітлені в публікації 1991 р., а потрібне програмне забезпечення було недоступним для широкого загалу вітчизняних фахівців.

Отже, існує потреба застосувати методологію Ж.-П. Пажеса для перевірки гіпотези про те, що виділені ним фактори можуть характеризувати дискусійне поле суспільної думки також

і в Україні. Особливу увагу буде приділено методологічній проблемі кількісного вимірювання атитюдів за допомогою питань у форматі лікертівських шкал. Таким чином, мета дослідження полягає в побудові просторового подання позицій респондентів, які проживають в Україні, щодо поточних конфліктних суспільних тем. Відповідно до мети дослідження можна сформулювати такі дослідницькі завдання: 1) виокремити представлені в ЗМІ конфліктні суспільні теми, які є актуальними для громадян України; 2) виділити узагальнені соціальні установки, що стоять за різними типами поведінки щодо конфліктних суспільних тем, і співвіднести їх із запропонованими Ж.-П. Пажесом; 3) виявити розташування різних соціально-демографічних груп у смисловому просторі, утвореному узагальненими соціальними установками; 4) визначити, якою мірою шкала Лікерта використовується респондентами як кількісна і які наслідки порушення цього припущення для факторного аналізу.

Перш ніж перейти до обговорення емпіричної частини дослідження, варто коротко зупинитися на конструктивістській теорії суспільної думки, яку запропонував Ж.-П. Пажес. Це дасть змогу краще зрозуміти переваги системного підходу до вивчення конфліктних суспільних тем, при якому суспільство розглядається як динамічна система із здатністю до саморегуляції. Згідно з Ж.-П. Пажесом, для розуміння ролі суспільної думки якнайкраще підходить метафора театру. На театральній сцені виступають актори – різноманітні суспільні інституції, зацікавлені в різних варіантах вирішення певного конфлікту. Їхня кінцева мета полягає в збільшенні власної влади та впливу. Публіка при цьому виконує роль аудиторії-арбітра, що оцінює виступи акторів. Різні соціально-демографічні групи всередині публіки на основі наданих акторами аргументів обирають певні позиції для того, щоб вирізнитися і протиставляти себе іншим групам у ході дискусій. Актори відшліфовують свою аргументацію, орієнтуючись на суспільну думку, а публіка для досягнення розуміння у вирі суперечливих і надмірно узагальнених тверджень обирає ту сторону конфлікту, якій може вірити. Зробивши вибір, індивід намагається узгодити з ним свої уявлення про конфлікт, відфільтровуючи й інтерпретуючи інформацію, після чого з її реципієнта перетворюється на активного передавача в процесі обговорень з іншими представниками публіки. Оскільки зазвичай у суспільстві одночасно мають місце багато різних конфліктів, які можуть розіграватися тими самими акторами, можна говорити про

дискусійне поле, в якому конфлікти конкурують за увагу публіки і динамічно змінюють пріоритетність у часі. Ось чому важливо вивчати конфліктні теми не окремо одну від одної, а в сукупності, яка склалася на певний момент часу, оскільки символічний смисл конфлікту виявляється опосередковано, через його зв'язки з іншими конфліктами [3; 4].

За методологією дослідження Ж.-П. Пажеса, репрезентативне представлення всього різноманіття думок та індивідів можливе лише за умови, якщо відтворено дві генеральні сукупності: усіх громадян країни і всіх конфліктних тем, які обговорювались населенням протягом останнього місяця. Оскільки в цьому дослідженні через фінансові обмеження ми не мали можливості отримати велику репрезентативну вибірку громадян України, тому скористались вибіркою снігової кулі. Вибірка снігової кулі – це один з видів наймовірнісних вибірок, яка може застосовуватись у випадках, коли об'єкт дослідження є важкодоступним. Для початкових одиниць відбору було обрано декількох респондентів різного віку з різних областей України та з різним рівнем освіти для того, щоб у подальшому вони привели до респондентів, які мали б різні соціально-демографічні показники.

За другу генеральну сукупність – конфліктів – узято теми, висвітлені в заголовках засобів масової інформації за місяць до проведення дослідження. Аналіз заголовків різних друкованих та інтернет-видань дав змогу встановити перелік конфліктів, які існували й обговорювались на той момент в українському суспільстві.

Наступним етапом для формування вибірки конфліктів є об'єднання заголовків у загальні теми, наприклад: «аборти», «вища освіта», «здоров'я» тощо. Після аналізу вже сформованих загальних конфліктних тем необхідним є визначення тем, які увійдуть в анкету для опитування. На цьому етапі було виділено такі загальні теми: «вища освіта», «шкільна освіта», «медицина, охорона здоров'я», «конфлікт з Росією», «АТО», «аборти», «алкоголь та наркотичні речовини», «вогнепальна зброя», «пенсійна реформа», «підвищення цін та тарифів». Звісно, як зазначає Ж.-П. Пажес, у цьому разі складно говорити про повноцінний випадковий відбір, адже остаточні теми відбираються на основі суб'єктивного судження. Однак значна кількість та різноманітність початкових тем забезпечує достатню репрезентативність другої сукупності.

Анкета дослідження включала в себе два блоки: соціально-демографічний паспорт респондента і блок з відібраних конфліктних тем

(див. додаток 1). У другому блоці респонденти мали висловити свою думку з приводу шістнадцяти тверджень, користуючись п'ятибальною шкалою Лікерта: А – «повністю не погоджуюсь», В – «скоріше не погоджуюсь», С – «наскільки не погоджуюсь, настільки і погоджуюсь», D – «скоріше погоджуюсь», Е – «повністю погоджуюсь».

Вибірка. В опитуванні взяли участь 125 респондентів з різних областей України. Серед них було 38,2 % чоловіків і 61,6 % жінок віком від 18 до 65 років. У Західному регіоні України проживають 4,8 % респондентів, Східному – 20 %, Центральному – 64,8 %, Південному – 10,4 %. Цілком зрозуміло, що ця вибірка не є репрезентативною для України в цілому і результати слід розглядати лише як попередню розвідку.

Для обробки даних Ж.-П. Пажес використовував метод факторіального аналізу. Точніше, це був множинний аналіз відповідності, який у літературі іноді помилково перекладають як «факторний». У нашому дослідженні використовувалася процедура багатовимірного аналізу відповідності з пакету FactoMineR, створеного для мови R [6]. Середовище і мова програмування R належать до відкритого ПО, і розроблені для нього пакети можна безкоштовно завантажувати з мережі сайтів проекту.

Шкала Лікерта, використана для питань у блоці конфліктних суспільних тем, формально є порядковою, хоча дуже часто до неї ставляться як до метричної, вважаючи, що відстані між окремими значеннями можна порівнювати між собою. Унаслідок цього поширеного припущення до таких змінних застосовують методи, призначені для метричних шкал – наприклад, кореляційний, регресійний чи факторний аналіз. Метод багатовимірного аналізу відповідності використовується для категоріальних змінних, при цьому вони фактично аналізуються як номінальні [6]. У процесі аналізу кожна категорія змінної незалежно від інших розташовується в просторі, який утворюється декількома факторами. Таким чином, категорія набуває кількісного значення на шкалі, що відповідає певній осі, а змінна отримує метричну шкалу вимірювання, адже тепер відстані між її категоріями справді можна порівнювати між собою. Цей процес називають квантифікацією («оцифровкою») категоріальних ознак. Якщо в результаті квантифікації порядкової змінної її категорії не змінюють початковий порядок слідування, можна бути впевненим, що ця змінна справді мала ординальну шкалу до квантифікації.

На основі багатьох своїх досліджень Пажес виділив дві дихотомічні установки, які відповідають виділеним осям. Він інтерпретує їх як фактор «драматизація – компроміс» та «рух – стабільність», базуючись на отриманих навантаженнях категорій.

Графічно результати проведеного аналізу подаються на двох діаграмах розсіювання, які отримали назви «карта Неба» і «карта Землі». На карті Неба зображуються «зірки» – конфлікти, місце розташування яких залежить від факторних навантажень (координат) окремих категорій всіх основних змінних. На карті Землі розташовуються соціальні групи, теж залежно від їхніх координат. Таке подання результатів аналізу є ілюстрацією конструктивістського підходу до розуміння суспільної думки. Карти є дуальними, і тому аналізувати їх потрібно разом. Тобто «виникає можливість аналізувати диференціацію індивідів та соціальних груп, залучених до певного конфлікту у світлі дебатів за всією сукупністю конфліктів, які розгорнулись на цей момент між акторами» [4, с. 141]. Слід зазначити, що зазвичай на картах скупчується велика кількість точок, що може зробити графіки з текстовими підписами абсолютно нечитабельними. Тому остаточне візуальне подання здебільшого є результатом ретельного редагування: видаляються малоінформативні точки, текстові підписи виводяться тільки для найбільш цікавих з погляду інтерпретації об'єктів.

На картах виділяють квадранти, які інтерпретуються як певні соціальні установки або патерни поведінки стосовно конфліктних ситуацій. У квадранті по діагоналі завжди буде розташовуватись група з протилежною установкою.

Квадрант «драматизація + рух» Ж.-П. Пажес визначає як установку виклику, протилежний йому квадрант «стабільність + компроміс» – як

установку на покірність, «рух + компроміс» – як установку ризику і «драматизація + стабільність» – як установку на поступку.

Для індивідів з установкою на виклик характерними є спроби встановлення справедливості та рівності, натомість ті, чиєю установкою є покірність, – навпаки, намагаються не порушувати існуючий соціальний устрій, тобто вони підкорюються реальності. Реакція поступки на конфліктні суспільні теми, за теорією Ж.-П. Пажеса, є притаманною людям більш похилого віку, оскільки характеризується захистом цінностей та традиційності, правил, прийнятих у суспільстві. На противагу поступці, поведінці, яку дослідник концептуалізує як ризик, притаманні розробка нових ідей та атаки заборонених тем.

На основі описаної вище методики було проаналізовано змінні конфліктних суспільних тем, у той час як питання соціально-демографічного блоку респондентів виступали як категоріальні додаткові змінні (програму аналізу мовою R наведено в додатку 2). За допомогою функції `dimdesc` з пакету `FactoMineR` можна отримати так званий «автоматичний опис» виділених осей у термінах статистично значущих зв'язків із змінними та їхніми категоріями. Результати такого опису для категорій змінних подано в таблиці 1.

Представники лівого полюса першого фактора висловлюються проти обов'язкового медичного страхування і введення 12-річної шкільної освіти, легалізації одностатевих шлюбів, легких наркотиків і вогнепальної зброї, заперечують факт участі російських військових у бойових діях на сході України, негативно ставляться до можливості заборони російських фільмів і серіалів, підвищення тарифів, обмеження пенсій для працюючих пенсіонерів, підтримують заборону абортів, продаж спиртних напоїв після 22:00.

Таблиця 1. Зв'язки категорій з факторами

Фактор 1		Фактор 1		Фактор 1		Фактор 2	
категорія	В	категорія	В	категорія	В	категорія	В
07 - А	-0,77	01 - А	-0,35	02 - В	0,39	14 - Е	-0,47
14 - А	-0,63	06 - С	-0,34	09 - D	0,43	06 - D	-0,39
06 - А	-0,60	03 - А	-0,24	03 - D	0,44	10 - D	-0,37
04 - А	-0,60	неодружені	-0,18	14 - Е	0,45	11 - С	-0,31
05 - А	-0,58	одружені	0,18	06 - Е	0,50	03 - А	-0,30
13 - А	-0,56	16 - В	0,19	11 - В	0,55	01 - В	-0,29
15 - Е	-0,53	Центр	0,19	07 - D	0,63	02 - С	0,34
08 - А	-0,53	13 - В	0,20			14 - D	0,36
16 - А	-0,52	04 - Е	0,21			09 - С	0,43
11 - Е	-0,45	05 - D	0,25			10 - С	0,46
02 - Е	-0,44	13 - D	0,28			08 - С	0,51
Схід	-0,38	09 - В	0,28			11 - D	0,55
09 - А	-0,38	08 - D	0,31			05 - С	0,55

Примітка. В – регресійний коефіцієнт, усі результати значущі на рівні $p < 0,001$.

Респонденти, розташовані на правому полюсі першого фактора, переконані, що в бойових діях на сході України беруть участь російські військові, в Україні мають бути легалізовані одностатеві шлюби, фільми і серіали російського виробництва варто заборонити. Вони також висловлюють помірну підтримку обов'язковому медичному страхуванню, обмеженню пенсій для працюючих пенсіонерів, підвищенню тарифів. Цікаво, що ці респонденти також радше проти легалізації вогнепальної зброї, а щодо легалізації легких наркотичних речовин і відміни стипендій для студентів висловлюють одночасно і помірну підтримку, і помірне заперечення. Очевидно, це може свідчити про існування суперечливого ставлення до цих проблем або ж про певні застереження, які не знайшли місця в доволі категоричних формулюваннях тверджень анкети. Слід звернути увагу, що ці респонденти загалом є менш категоричними у своїх оцінках, на відміну від представників лівого полюса.

Лівий полюс другого фактора описує респондентів, які виступають проти легалізації одностатевих шлюбів і обмеження пенсій для працюючих пенсіонерів, помірно підтримують твердження про участь російських військових у бойових діях на сході України і необхідність введення воєнного стану на всій її території, помірно не підтримують введення 12-річної шкільної освіти і сумніваються щодо питання про надання автономії Донецькій і Луганській областям.

Представники правого полюса другого фактора висловлюють помірну підтримку тверджень про необхідність надання автономії Донецькій і Луганській областям і легалізацію одностатевих шлюбів. Але в питаннях, які стосуються підвищення тарифів, відміни стипендій, введення воєнного стану і заборони продажу алкоголю після 22:00, ці люди обирають центральну альтернативу на шкалі, що вказує на відсутність впевненості в будь-якому рішенні або ж суттєву амбівалентність чи бажання шукати компроміс.

Таким чином, враховуючи концепцію Пажеса і результати множинного аналізу відповідності, перший фактор можна проінтерпретувати як вісь «стабільність – рух», а другий умовно назвати «драматизація – компроміс» (необхідність застережень зумовлюється відсутністю яскравої

вираженості установки на конфронтацію в представників лівого полюса, хоча внутрішня суперечливість набору конфліктних тем також є показовою). Цю інтерпретацію факторів підтримують і зв'язки допоміжних соціально-демографічних категорій з факторами ставлення до конфліктних суспільних тем. Так, з лівим полюсом статистично значущо пов'язані жителі сходу України ($B = -0,381, p < 0,001$), неодружені респонденти ($B = -0,184, p < 0,001$), ті, кому не вистачає грошей навіть на їжу ($B = -0,578, p < 0,001$), перебувають на пенсії або не працюють ($B = -0,259, p < 0,001$). До правого полюса тяжіють одружені ($B = 0,184, p < 0,001$), студенти ($B = 0,247, p < 0,001$), мають дохід менше ніж 1000 гривень ($B = 0,249, p < 0,001$). З правим полюсом другого фактора має зв'язок тільки належність респондента до жителів західних областей ($B = -0,362, p < 0,01$). Проте наповненість цієї категорії є недостатньою, щоб можна було говорити про виражену закономірність.

Основним результатом багатовимірного аналізу відповідності є квантифікація категорій змінних. Нагадаємо, що сам аналіз не накладає на змінні обмежень щодо порядку слідування категорій, тому збереження такого порядку для ординальних шкал може вважатися підтвердженням їхньої природи. У таблиці 2 наведено координати категорій для всіх шістнадцяти змінних за першим фактором. По-перше, звертає на себе увагу той факт, що центральний пункт шкали (С) практично завжди порушує початковий порядок слідування категорій. Це вказує на особливий статус цього варіанта відповіді: іноді так маскується небажання відповідати, іноді негативна оцінка, а часом справжній центр шкали. По-друге, варіанти відповіді «повністю не погоджуюсь» (А) і «повністю погоджуюсь» (Е) далеко не завжди мають мінімальне чи максимальне значення на числовій шкалі. Цілком можливо, що це є наслідком дії установочних факторів, нездатності розрізняти відтінки ставлення або ж помилок респондентів при виборі коректної відповіді, якщо твердження включає в себе складну вербальну конструкцію (наприклад, якщо я проти заборони продажу алкоголю, який варіант слід обрати – А чи Е?). У будь-якому разі отримані результати вказують на те, що застосування

Таблиця 2. Квантифікація п'яти змінних за фактором 1

змінна	А	В	С	Д	Е
1	-0,36	0,50	0,22	0,51	0,52
2	0,67	0,94	-0,23	0,36	-0,56
3	-0,26	0,17	-0,05	0,97	0,06
4	-0,98	0,49	0,00	0,48	0,47
5	-0,72	0,44	0,45	0,78	0,66

факторного аналізу чи методу головних компонент до подібних даних має призводити до зміщень при побудові моделі зв'язку змінних.

Відповідь на питання про те, наскільки альтернативи шкали Лікерта змінюють порядок після квантифікації, можна отримати за допомогою непараметричного коефіцієнта кореляції Кендала. Якщо порушення порядку є незначними, то величина коефіцієнта кореляції в середньому повинна наближатися до 1. По першій осі кореляція Кендала має мінімальне абсолютне значення 0,0, максимальне 1,0, медіанне 0,4. По другій осі мінімальне значення є 0,0, максимальне 1,0, медіанне 0,2. Таким чином, можна констатувати суттєве порушення порядку слідування категорій на шкалі Лікерта після приписування їм кількісних значень за допомогою множинного аналізу відповідності в порівнянні з їх апріорною послідовністю.

У світлі цих результатів логічно поставити запитання: якщо шкала Лікерта має такі суттєві проблеми, чи є обґрунтованим застосування до питань з таким форматом традиційних багатовимірних методів на кшталт факторного аналізу? Застосувавши факторний аналіз методом мінімальних залишків з виділенням двох факторів з обертанням «облімін» (функція *fa* з пакету *rsuch*), ми отримали такі результати: на перший фактор з позитивними навантаженнями потрапили змінні № 4, 6, 13, 14, 16, з негативними – № 2 та 11. На другий фактор навантажилися змінні № 1, 6, 8, 9. Фактори відчутно корелюють між собою: коефіцієнт кореляції Пірсона дорівнює 0,43. П'ять змінних не змогли подолати бар'єр у $|0,3|$ за навантаженням і тому не увійшли в остаточне рішення. Загалом результати факторного аналізу нагадують рішення, отримане на основі множинного аналізу відповідності, проте важливі деталі було втрачено (третина індикаторів виявилися малоінформативними, полюси факторів описуються через екстремальні категорії шкали Лікерта, а не фактичні відповіді респондентів, які на них опинилися, тощо).

Висновки

Проведене дослідження дало змогу отримати попередні емпіричні підтвердження гіпотези про те, що перші дві осі багатовимірної репрезентації дискусійного поля, яким Ж.-П. Пажес дав назву «стабільність – рух» і «драматизація – компроміс», відтворюються також і для дискусійного поля української суспільної думки. Проте варто зібрати дані на більшій репрезентативній вибірці і використати більшу кількість конфліктних суспільних тем та соціально-демографічних груп,

щоб цей висновок здобув ґрунтовнішу підтримку (особливо це стосується осі «драматизація – компроміс»).

Результати дослідження також свідчать про те, що фактичне використання шкали Лікерта для висловлення своєї позиції щодо конфліктних тем суперечить твердженню навіть про її порядковий характер. Тому в кожному конкретному випадку використання такого формату питань анкети слід наводити емпіричні докази того, що до даних можуть застосовуватися аналітичні методи, які вимагають метричної або порядкової шкали змінних.

Множинний аналіз відповідності має суттєві переваги над факторним аналізом чи методом головних компонент у вивченні суспільної думки, оскільки не накладає апріорних обмежень на шкалу вимірювання змінних, що дає можливість будувати більш адекватні моделі соціальних феноменів.

Додаток 1

Перелік конфліктних суспільних тем

1. Україні потрібне введення 12-річної шкільної освіти.
2. Введення заборони на продаж алкогольних напоїв після 22:00 є обґрунтованим.
3. Обмеження пенсій для пенсіонерів, що працюють, є обґрунтованим.
4. Заборона російських фільмів та серіалів в Україні є обґрунтованою.
5. Підвищення комунальних тарифів є обґрунтованим.
6. У бойових діях на сході України задіяні російські військові.
7. Обов'язкове медичне страхування в Україні є обґрунтованим.
8. Підвищення тарифів на проїзд у громадському транспорті є обґрунтованим.
9. Відміна стипендій для студентів є обґрунтованою.
10. На всій території України має бути введений воєнний стан.
11. Влада має надати автономію Донецькій і Луганській областям.
12. Вакцинація дітей має бути обов'язковою на території України.
13. В Україні потрібно легалізувати легкі наркотичні речовини.
14. В Україні мають бути легалізовані одностатеві шлюби.
15. В Україні мають бути заборонені аборти.
16. В Україні має бути легалізована вогнепальна зброя.

Додаток 2**Програма для аналізу даних на R**

Для функціонування програми потрібно спершу завантажити пакет FactoMineR з мережі сайтів проекту (перший рядок). Дані читаються з файлу «conflicts.sav» у форматі статистичного пакету SPSS, при цьому перші десять категоріальних змінних – соціально-демографічні показники. Як і в підході Пажеса, виділяються дві перші головні компоненти (параметр ncp = 2), а якісними додатковими змінними є перші десять ознак (quali.sup = 1:10). На екран також виводяться графіки (graph = TRUE).

```
install.packages("FactoMineR")
require(foreign)
require(FactoMineR)
```

```
x <- read.spss("conflicts.sav", to.data.frame =
TRUE,
use.value.labels = TRUE, use.missings = TRUE
)
res.mca <- MCA(x, ncp = 2,
quali.sup = 1:10, graph = TRUE
)
dimdesc(res.mca, axes = 1:2, proba = 0.01)
print(res.mca$var$coord)
print(res.mca$quali.sup$coord)
```

Результати аналізу зберігаються в об'єкті з іменем res.mca, з якого потрібна інформація вилучається в останніх трьох рядках програми (опис двох осей у термінах статистично значущих на рівні 0,01 зв'язків із змінними та їхніми категоріями, координати категорій основних і додаткових змінних).

Список літератури

1. Далевська Н. Роль конфлікту в еволюції акторів світового політико-економічного простору / Н. Далевська, Л. Сорокіна // Економічний вісник Донбасу. – 2013. – № 1. – С. 46–51.
2. Ним Е. Г. Средства массовой информации в социогуманитарной перспективе: основные направления исследований / Е. Г. Ним // Известия Алтайского государственного университета. – 2001. – № 4. – С. 62–64.
3. Пажес Ж.-П. Конфликты и общественное мнение. Новая попытка объединить социологов и математиков / Жан-Пьер Пажес // СоцИс. – 1991. – № 7. – С. 107–115.
4. Пажес Ж.-П. Конфликты и общественное мнение. Новая попытка объединить социологов и математиков / Жан-Пьер Пажес // СоцИс. – 1991. – № 10. – С. 141–157.
5. Шуметов В. Г. Методология анализа динамики факторной структуры социального самочувствия населения по данным социологических исследований / В. Г. Шуметов, О. В. Ляковская // Образование и общество. – 2001. – № 2. – С. 35–40.
6. Husson F. Exploratory multivariate analysis by example using R / François Husson, Sébastien Lê, Jérôme Pagès. – Chapman & Hall, 2011. – 224 p.

A. Vinogradov, M. Kudelia

MULTIVARIATE ANALYSIS OF ATTITUDES TO CONFLICT SOCIAL THEMES

The article examines attitudes to the most controversial themes in the current discussion field in Ukraine using multiple correspondence and factor analysis. On the basis of methodology proposed by French sociologist J.-P. Pages we extracted the same axes that the researcher suggested to understand public opinion in France: “stability – movement” and “dramatization – compromise”. Quantification of variables in the format of Likert scale calls into question its ordinal nature, and this can lead to problems with the use of factor analysis in the study of public opinion.

Keywords: multiple correspondence analysis, conflicts, public opinion, Likert scale, quantification.

Матеріал надійшов 31.05.2015